

POUŤ DO KANAÁNU

aneb Co přivádí Čechy do Bulharska a Bulhary do Česka

Vladimir Penčev

Migranti, kteří přišli do Bulharska, jsou potomky Čechů, kteří se dříve (ve 20. letech 19. století) usídlili v Banátu. Důvodem jejich migrace bylo přijetí zákona o osídlování neosídlené půdy v roce 1880. Mezi lety 1897–1898 vstoupilo více než 50 českých rodin na bulharské teritorium, nicméně musely uplynout ještě více než dva roky plné putování a útrap, než se natrvalo usadily na území zvaném Gladno pole (blízko dnešního města Mizija), kde na podzim roku 1900 založili bezejmennou vesnici, která byla v následujícím roce pojmenována Vojvodovo.

V lidském vědomí se nalézají zakořeněné představy, které, ať již vědomě či nevědomě, ovlivňují a do jisté míry i určují lidské jednání v určitých situacích. Tyto specifické „gemy“ jsou výsledkem rozmanitého a trvalého hromadění kulturních vrstev v životě lidských společenství¹ a společností.² Zároveň můžeme předpokládat, že k obdobnému procesu dochází neustále také na linii jedinec – společenství – společnost, jakož i obráceně. Zejména z tohoto důvodu bychom mohli vyčlenit a specifikovat jednotlivé antropogemy, etnogemy a sociogemy. Z důvodu specifik uvedeného procesu není přítomno toto rozdělení ani tak obsahové, jako spíše funkční.

Je nepochybné, že jednou z nejmocnějších kulturních vrstev, která vytvářela a rozvíjela podobné „gemy“ v lidském vědomí, je křesťanství. Ani v nejmenším není naším cílem pokračovat zde v odvěkém sporu, zda křesťanství všelidsky významné vzory zform(ul)ovalo, anebo jen zafixovalo. Mnohem důležitější je v daném případě fakt, že právě křesťanský světónázor je (přinejmenším v Evropě) oním *spiritus agens*, který do značné míry utváří a uspořádává strukturální prvky v naší

¹ V daném kontextu užívá autor termín „obštnost“. Obsah tohoto pojmu je blízký českým termínům „komunita“ a „společenství“, nicméně v bulharštině je význam uvedeného termínu jednoznačný a přesně určený. V české verzi přítomné stati se proto termíny „komunita“ a „společenství“ používají jako synonyma (pozn. aut. a překl.).

² Ve vztahu pojmové dvojice „společenství“ (*obštnost*) a „společnost“ (*obštestvo*) je termín společnost (resp. společnost určitého státu) hierarchicky nadřazený, tj.: společenství formují společnost. Konsekventně je pak ze společenství tvořících společnost určitého státu jedno společenství majoritní (resp. státotvorné), ostatní minoritní.

současné hodnotové soustavě, díky níž jsme takoví, jací jsme. V daném ohledu pak nehovoříme pouze o axiomatických postulátech formulovaných jako „desatero Božích přikázání“, ale spíše o určitých motivech lidského jednání, které se na první pohled zdají obyčejné a prosté, ve skutečnosti ovšem mají výrazný filozofický rozměr.

Domnívám se, že mezi těmito motivy zaujímá klíčové místo „gema“ o „zemi zaslíbené“. Syžet země, zaslíbené Hospodinem židovskému národu, je velice charakteristický pro starozákonní panoptikum a objevuje se tak v celé řadě biblických textů. Samotný název „zaslíbená země“ má původ ve slibu, který dal Hospodin Abrahamovi, a ve kterém tuto zemi přislíbil Abrahamovu potomstvu: „I řekl Hospodin Abramovi ‘Odejdi ze své země, ze svého rodiště a z domu svého otce do země, kterou ti ukážu. Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnaním’“ (Gn.12:1–2).³ „I ukázal se Abramovi Hospodin a řekl: ‘Tuto zemi dám tvému potomstvu’“ (Gn. 12:7). A biblický text pokračuje: „neboť celou tu zemi, kterou vidíš, dám tvému potomstvu až na věky. Učiním, že tvého potomstva bude jako prachu země. Bude-li kdo moci sečíst prach země, pak bude i tvé potomstvo sečteno. Teď projdi křížem krázem tuto zemi, neboť ti ji dávám“ (Gn. 13:15–17). Touto zaslíbenou zemí je Kanaán, v předbiblických a biblických časech oblast Sýrie a Palestiny, na západ od řeky Jordán, jejíž břehy omývá Středozemní moře. Velice důležitá je přitom skutečnost, že podle historických

³ Zde i v ostatních případech pocházejí citace z Bible z českého ekumenického vydání z r. 1985 (pozn. překl.).

zpráv bylo území Kanaánu v dané době výjimečně úrodnou oblastí. Jak můžeme číst v jednom egyptském pramenu: „Byla to krásná zem. Rostl tam ječmen a pšenice, fíky i réva. Její med byl nádherný a olivového oleje zde bylo nezměrně. A chléb tam byl mou každodenní stravou.“⁴ Podobný obraz podává pochopitelně i biblický text: „Sestoupil jsem, abych jej osvobodil z moci Egypta a vyvedl jej z oné země do země dobré a prostorné, do země oplývající mlékem a medem...“ (Ex 3:8). A na jiném místě: „Vždyť Hospodin, tvůj Bůh, tě uvádí do dobré země, do země s potoky plnými vody, s prameny vod propastných tůní, vyvěrajícími na pláni i v pohoří, do země, kde roste pšenice i ječmen, vinná réva, fíkoví a granátová jablka, do země olivového oleje a medu“ (Dt. 8:7–9). Hospodin přitom nejenže slibuje, že tuto krásnou zemi Izraelitům daruje, ale i to, že je tam zavede, třebaže až po vykonání dlouhé a náročné pouti plné strádání a těžkých zkoušek, přičemž za odměnu si žádá úctu:

Budeš jíst dosyta a budeš dobrořečit Hospodinu, svému Bohu, za tu dobrou zemi, kterou ti dal. Střez se však, abys nezapomněl na Hospodina, svého Boha, a nepřestal dbát na jeho přikázání, práva a nařízení, která ti dnes udílím. Až se dosyta najíš a vystavíš si pěkné domy a usídliš se, až se ti rozmnoží skot a brav, až budeš mít hodně stříbra a zlata, až se ti rozmnoží všechno, co máš, jen ať se tvé srdce nevypíná, takže bys zapomněl na Hospodina, svého Boha, který tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Vodil tě velikou a hroznou pouští, kde jsou ohniví hadi a štíři...

(Dt. 8:10–15).

Čili, řečeno jednou větou: Hospodin slíbí Židům blahosladenou zemi, po cestě do ní jim radí a pomáhá a ochraňuje je při jejím obsazení.⁵ Uvedené prvky jsou základními obsahovými položkami „gemy“ o „zemi zaslíbené“. Představa o „lepší zemi“ je pro lidské vědomí výjimečně charakteristická. Setkáváme se s ní jak v rovině individuální, tak i v rovině jednotlivých společenství, jakož i na úrovni společnosti jako celku. A nejen to – je základní hybnou silou, klíčovým motivem lidských migrací. Hledání příznivějších podmínek a usilování o materiální blahobyt jsou určujícími strukturálními faktory ve vztahu k sociální psychologii migrací. Uvedenou tezi bych rád podložil poznatky jedné bulharské badatelky, zabývající se problematikou vystěhovalectví do USA, která uvádí: „Při analýze empirických údajů získaných během výzkumu jsem došla k závěru, že zlepšení materiální pozice bylo převládajícím motivem značné části sledovaných osob k emigraci z Bulharska.“⁶ Jinak řečeno: je nepochybným faktem, že nikdo neemigroval od dobrého (za horším). Migrace je obvykle vedena předpokladem, že místo, kam se odchází – třebaže tam netečou řeky mléka a medu

Z rozsáhlého pastviska mezi řekou Skät a Ogosta stala se země zaslíbená, jako Israeli Kanaan...

MÍČAN, V. *Nevratem v nový svět*. Brno 1934, s. 103. Motto, pocházející z textu týkajícího se jedné z autorem zkoumaných skupin („bulharských“ Čechů), si pro jeho neuvěřitelnou případnost dovolil (doufaje, že v souladu s intencí celé studie, resp. autora) přidat překladatel.

Doc. Vladimír Penčev, Ph.D. (1957)

Působí na Ústav pro etnologii a folkloristiku Bulharské akademie věd. Přednáší na univerzitě v Blagoevgradu a na Plovdivské univerzitě. Jeho vědecké zájmy jsou hlavně v oblasti bulharsko-českých folkloristických vztahů, české a slovenské přítomnosti v Bulharsku, výzkumu bulharských komunit ve střední Evropě, historie bulharské folkloristiky a slovanské etnologie. Je autorem více než 150 vědeckých studií a několika monografií. Překládá také z češtiny. Je zakladatelem a dlouholetým předsedou Bohemia klubu v Sofii.

⁴ *Bolšoj putevoditel po Biblii*. Moskva 1993, s. 445.

⁵ Tamtéž, s. 171.

⁶ STOJANOVA-BONEVA, B. *Amerikanci po bälgarski ili bälgari po amerikanski*. Sofía 1991, s. 45; viz též PETROVA, T. *Mechanizm migracionnogo obmena: metodi issledovanija*. Kiev 1992, s. 7–10.

– má přeci jen dostatečné podmínky ke zlepšení situace dotyčných.

Vyvstává otázka, je-li skutečně možné zahrnout migrační motivace pod společného jmenovatele „gemy“ o „zaslíbené zemi“. Posuďte sami. Obvykle je tomu tak, že země, která emigranty přijímá, nabízí nějaké usnadňující podmínky – minimální anebo žádné daně (alespoň na určité období), bezplatná či levná půda atd., tj. slibuje něco lepšího. Tato země, bez ohledu na to, zda tuto skutečnost hlásá, nebo ne, poskytuje lepší životní podmínky, než jaké panovaly v zemi, z níž emigranti odchází. Jenže... „Hospodin pomáhá, ale ovce do salaše nezažene“. Podíváme-li se podrobněji na biblický text, ukáže se, že v něm je mnoho míst, na nichž se popisují různé potíže, které Izraelité museli překonat, než do zaslíbené země dorazili, a stejně tak i úsilí, které museli vynaložit, aby se tato země stala jejich. Obecně se věci mají identicky jako při migračních pohybech a také samotní imigranti obvykle počítají s potížemi, jimž musejí čelit, stejně jako s problémy při začleňování do nové společnosti. Zjevná je i závažná podmínka, daň, již je třeba zaplatit: stejně tak, jako Hospodin požaduje na oplátku víru a poslušnost, tak i nová „vlast“ imigrantů od nich vyžaduje loajalitu a dodržování jejich zákonů.

V následující sekci přítomné stati se pokusím doložit, že migrace Bulharů do českých zemí a Čechů do Bulharska odpovídá předloženému schématu. Nebudu usilovat o zobecnění, ale zaměřím se na rozbor dvou typických příkladů. Nejdříve ovšem trochu historie dané problematiky. Pionýry masového bulharského osídlování českých zemí jsou zahradníci. Zahraniční expanze (ve směru Maďarsko – Slovensko – české země) přivedla první z nich na území dnešní České republiky někdy ve dvacátých letech 20. století. Až do druhé světové války se zahradníci (až na drobné výjimky) vraceli v pozdním podzimu do Bulharska, přečkali zimu ve svých rodištích, aby se na jaře znovu vrátili do českých zemí. Tato situace se radikálně proměnila po druhé světové válce, kdy se mnoho z nich v českých zemích usídlilo trvale. V té samé době přitom do českých zemí směřuje další bulharská osídlelecká vlna. Na konci čtyřicátých a v průběhu padesátých let odchází v rámci mezinárodních dohod (o náborech zemědělských pracovníků, stavebních dělníků a dalších) ještě několik tisíc Bulharů, z nichž mnozí se v Česku také usadili natrvalo. Třetí migrační vlna přichází po událostech roku 1989, a protože my sami jsme

jejími svědky, není pravděpodobně nutné zmiňovat se o této problematice podrobněji. Stejně tak i při migraci Čechů do Bulharska se setkáváme s několika charakteristickými migračními vlnami. První z nich je spojena s migrační invazí českých vědců a osobností činných na poli kultury, kteří měli značný přínos při obnově bulharského státu v prvních letech po Osvobození (1878), jakož i s dělníky, kteří přišli pracovat do průmyslových podniků vybudovaných v této době v Bulharsku díky českému kapitálu. O něco později, na přelomu 19. a 20. století nastala další migrační vlna, která byla spojena s usídlením kompaktní skupiny českých přesídlenců v severozápadním Bulharsku. Další migrace do Bulharska, třebaže co do počtu migrantů nikoli nevýznamná, je obecně vzato individuální a sporadická.

Vraťme se však k vytyčenému problému. Již jsem se zmínil o tom, že v perspektivě prezentovaných tezí jsou dvě z uvedených osídleleckých vln zvláště charakteristické. Jedná se o migraci Čechů do Bulharska na přelomu století a Bulharů do českých zemí ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století. Znovu něco málo historie. Migranté, kteří přišli do Bulharska, jsou potomky Čechů, kteří se dříve (ve 20. letech 19. století) usídlili v Banátu. Důvodem jejich migrace bylo přijetí zákona o osídlování neosídlené půdy v roce 1880. Mezi lety 1897–1898 vstoupilo více než 50 českých rodin na bulharské teritorium, nicméně musely uplynout ještě více než dva roky plné putování a útrap, než se natrvalo usadily na území zvaném *Gladno pole* (blízko dnešního města Mizija), kde na podzim roku 1900 založili bezejmennou vesnici, která byla v následujícím roce pojmenována Vojvodovo.⁷ Co se druhého případu týče, podepsalo na podzim 1946 tehdejší Československo s Bulharskem dohodu o vyslání bulharských zemědělských pracovníků na pomoc československému zemědělství.

Jednání začala z iniciativy Československa, přičemž podle jeho nabídky se plánoval nábor kontingentu čítajícího kolem 20 000 osob. Tuto strategii můžeme označit jako státem řízenou migraci. Tato migrace pokračovala i po uzavření

⁷ Podrobněji viz PENEČEV, V. Njakoi problemi na adaptacijata na češkite zaselenci v Severozapadna Bălgarija. In: *Vtori meždunaroden kongres po bălgaristika. Dokladi*. Sofia 1988, sv. 15, s. 480–492; rozšířená varianta tohoto textu je uložena v *Folklorní materiálu ot s. Vojvodovo, Vračanski okrăg*. Zapsal V. Penčev; 1984, In: Archiv na Nacionalnija centăr za nematerialno kulturno nasledstvo pri Institutata za etnologija i folkloristika s Etnografski muzej BAN; sign. AIF No. 195, 212 stran.

nové smlouvy v létě roku 1957, která byla zaměřena na nábor pracovníků do stavebnictví a průmyslu. Výsledkem těchto procesů byla skutečnost, že tisíce Bulharů se poté, co překonali mnohé těžkosti a překážky nejrozmanitější povahy, usídlilo v českých zemích natrvalo.⁸

Právě charakter uvedených migračních vln mi poskytuje dostatečné základy k vyčtení výše předložené teze. Její empirickou bázi tvoří folklorní materiály (memoráty, biografická vyprávění a další) shromážděné během terénních výzkumů v obci Vojvodovo v roce 1984 a v českých zemích v průběhu roku 1993.⁹

Jak bude zřejmé z citovaných zápisů, jsou odpovídající motivy příslibu, usnadnění migrace, ale i těžkostí během usídlování a daně, jež je třeba zaplatit, v „gemě“ o „zaslíbené zemi“ přítomné.

Nejdříve se zastavme u „bulharských“ Čechů.

Je třeba abych řekl, proč nastalo masové vysídlování z Rakousko-Uherska. Polohorská krajina, kde žili Češi, byla všude poseta kameny a neumožňovala zemědělské obhospodařování ve větší míře. Řečeno jinými slovy: získat zemědělské produkty zde vyžadovalo mnoho úporné a vytrvalé námahy. Poté, co si prověřili, že území, které jim bylo v Bulharsku nabídnuto k osídlení bulharským státem, je příhodné, umožňuje snadnější obdělávání a je mnohem úrodnější – navzdory potížím spojeným s osídlováním – riskovali a přesídlili se.¹⁰

A ještě jeden citát:

Tak jsou, tak přišli voni z Romuňska a Banát, nekakva [bulharsky „nějaký“] okres to bylo, nebo co to bylo, tak Banát se to jmenovalo; tak tam nějaký car Ferdinand, že je přestěhoval sem, že jim řekl, že ukázal jim to místo, že aby tady si udělali stavínka.¹¹

A dále:

⁸ Podrobněji viz: POBRATIM (MORAVCOVÁ, M. – URBAN, Z. – MICHAJLOVA, K. – PENČEV, V. – SVETOSLAVOV /Todorov/, V.) *Bálgari po českite zemi*. Sofia 1994, s. 80–86; viz též: VASILEVA, B. *Migracionni procesi v Bálgarija sled Vtorata svetovna vojna*. Sofia 1991, s. 231–234.

⁹ Stran výsledků mých výzkumů ve Vojvodovu viz: *Folklorní materiály ot s. Vojvodovo*. Výzkumy v českých zemích proběhly v rámci bulharsko-českého vědeckého projektu financovaného nadací *Open society fund*. Jejich výsledky jsou zobecněny ve výše citovaném díle POBRATIM. *Bálgari po českite zemi*. Sofia 1994.

¹⁰ *Folklorní materiály ot s. Vojvodovo*, s. 28.

¹¹ Tamtéž, s. 21.

Nejdříve naši přišli roku 1893 do vsi Sesek v lukovitském okrese. Tam žili tři roky. Postavili si stavení a zemljanky, ale místní obyvatelé je vyháněli, vzali jim půdu, a když si tam vykopali studně, tak jim tam házeli mrtvé kočky a psy, močili jim na zdi. Vydrželi to tři roky, pak začali umírat staří lidé a ukázalo se, že místo je malarické a oni nejsou dobře přijati a tak se začali vracet.¹²

A ještě další:

Jednou v neděli ráno toho samého roku se od vsi Dolní Lukovit blížila velká horda lidí. Skoro všichni muži z této vesnice přišli s motykami, lopatami, krumpáči a dalším nářadím. Dorazili k nové vsi a začali bourat a ničit to, co bylo postaveno. Tehdejší státní orgány byly o této akci informovány a vyslaly tři strážníky, aby ves chránili. Ti však ves uchránit nemohli, byli útočníky zajati a odzbrojeni. Lukovitčané zbořili stavení, zdi a vše, co se zdvihalo nad zem. Nic nevzali, lépe řečeno, nedošlo k žádné krádeži, ale řekli usídlencům, aby toto místo opustili, že ho potřebují jako pastviny.¹³

A nakonec:

Usídlenci dostali místo, kde se mohli usadit, a obdělávatelnou půdu. Kromě toho byli státem na dvacet let osvobozeni od daní, aby se mohli lépe zařídit.¹⁴

Obdobných zápisů by mohlo být prezentováno ještě mnoho. Ovšem již i jen ty uvedené stačí, abychom si utvořili jistou představu.

Skoro stejná je pak situace i u „českých“ Bulharů.

Měl jsem v Bulharsku pěknou práci, starší obvodový technik. Tehdy ale existovalo něco jako skrytá nezaměstnanost. Lidé odjížděli do Sovětského svazu a do Československa. Také Maďari měli smlouvu s Východním Německem, a proto jsem odjel. A ještě něco. Jak jsem řekl, byl jsem obvodovým technikem a pro ně tehdy byly v módě Jawy – motorky. Tak jsme si říkali: půjdeme do Česka, tam se vyrábějí, našetříme peníze a vrátíme se s motorkou.¹⁵

Anebo:

Neměl jsem možnost dosáhnout svého cíle – studovat, protože jsem neměl nikoho, kdo by mne podporoval. Proto jsem se, poté co jsem dokončil

¹² Tamtéž, s. 14.

¹³ Tamtéž, s. 31.

¹⁴ Tamtéž, s. 33.

¹⁵ POBRATIM. *Bálgari po českite zemi*, s. 237.

v Gabrovu střední průmyslovou školu a dozvěděl se o možnosti pracovat v Česku jako zemědělský pracovník, rozhodl odejít, a to i přes to, že jsem věděl, že v Česku budu muset podle smlouvy pracovat nejméně jeden rok. Předpokládal jsem, že se naučím jazyk, vydělám peníze a budu moci uskutečnit svůj cíl... Otec mi tehdy řekl na rovinu: „Podívej, já jsem ti dal život, víc ti dát nemůžu. Seber se a běž!“... Tady jsme se už rozdělili, protože podle smlouvy měl každý učené místo, kde bude pracovat. To bylo podle všeho organizováno českou stranou, která si přesně určovala, kdo kam půjde a na jaké místo – aby doplnili stavy tam, kde bylo třeba; jojo, moc nás chtěli, moc nás potřebovali.¹⁶

A dále:

Bylo nás tisíc duší a jeli jsme nezatepleným vlakem; dost dlouho, protože ho na nějakém rakouském nádraží odstavili na celý den. Mě, s dalšími dvaadvaceti kamarády, poslali do Nové vsi na Chomutovsku. Dovezli nás tam a hned nám dali práci. Já jsem měl na starost devět ohromných volů, s metr dlouhýma rohama a třináct šilných, nezkrotitelných, neustále poskakujících telat. Byly to těžké dny. Ze začátku jsem ten dobytek vůbec

nevládal – a k tomu všemu byl navíc ještě hrozný mráz a spousty sněhu.¹⁷

Anebo:

Tehdy byly vypravovány takové vlakové soupravy. Nevím přesně, kolik lidí vozily – patnáct set šestnáct set osob. Já jsem byl ve třetí takové soupravě. To znamená, že před námi odjely již dvě takové. Když se shromáždil určený počet lidí, nasedli do vlaku a jeli. Ty soupravy byly určeny speciálně pro nás. Jeli jsme tehdy přes Rakousko. Byla to dlouhá a vyčerpávající cesta. Stejně, jako práce v Česku. Ale vyplatilo se to.¹⁸

I v tomto případě bychom mohli citovat ještě řadu dalších příkladů.

Důležitější však je, že uvedené citace umožňují nalézt reflexi představ o „zaslíbené zemi“ a to jak ve vědomí českého etnického společenství v Bulharsku, tak i bulharského etnického společenství v českých zemích. Řečeno jinými slovy: jak bulharští Češi, tak i čeští Bulhaři se kdysi vydali na svou pouť do Kanaánu.

¹⁶ PENČEV, V. Memorati na češkite bālgari. *Bālgarski folklor*, 1994, č. 1, s. 104.

¹⁷ POBRATIM. *Bālgari po češkite zemi*, s. 137–138.

¹⁸ PENČEV, V. Memorati na češkite bālgari. *Bālgarski folklor*, s. 104.